

Hermann Pitters

PAUL WIENER (1495–1554) EVROPEJEC REFORMACIJE

Ob reformacijskem jubileju, ki ga bomo 2017 praznovali po vsej Evropi, celo po vsem svetu, se zavedamo, da so se pred 500 leti rodile ideje, ki so v mnogih deželah spremenile življenje v družbi in v cerkvi. Spoznanje, da odpuščanja grehov ne moremo doseči preprosto z denarjem ali s človeškimi dosežki, je sprožilo še druga razmišljanja, ki so začela spreminjati svet. Novo razumevanje človeka in sveta je imelo daljnosežne posledice, ki so trajno zaznamovale podobo novega veka.¹

Na današnji prireditvi v Sloveniji, domovini Paula Wienerja, razmišljamo o teh pomembnih povezavah. Poskusili bomo nekoliko поблиže spoznati za nas tako pomembno osebnost z vidika zgodovine reformacije. Že njegova življenjska pot, ki ga je vodila iz Ljubljane v Sibiu (nem. Hermannstadt), s Kranjske na Sedmograško v današnji Romuniji, nakazuje evropsko dimenzijo. Če pa pogledamo še globlje v njegov duhovni svet, ki se nam razkriva v njegovih delih, se izkaže, da je bil Wiener izjemen predstavnik nove dobe v času velikih preobratov na prehodu iz srednjega v novi vek. Preobrat je sprva bistveno usmerjalo svetovljansko gibanje renesanse in humanizma. V času študija na dunajski univerzi, ki je bila odprta za nove duhovne tokove, se je Wiener srečal z njim. Temu se je pridružil še zanj prav tako pomemben duhovni dejavnik, njegovo srečanje z miselnim svetom reformacije. Tako Wienerja spoznamo kot izjemno izobraženega humanista s presenetljivo raznolikim filozofskim

1 Prim. npr. Max Weber (1904): *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* [*Protestantska etika in duh kapitalizma*] in Ernst Troeltsch (1911): *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt* [*Pomen protestantizma za nastanek sodobnega sveta*].

in zgodovinskim znanjem kot tudi kot predstavnika reformacije s prav tako občudovanja vrednimi samostojnimi teološkimi pogledi. Srečanje z njim tako ni le razburljivo in zanimivo, temveč se v njegovi podobi transparentno zrcalijo tudi žgoča vprašanja tedanjega časa. Poleg tega nas srečanje z njim bogati tudi, ko na novo razmišljamo o današnjih težavah, pri čemer gre predvsem za vzpostavljanje pravih in odgovornih meril.

Paul Wiener zaradi svoje posebne življenjske poti sodi tako v slovensko kot tudi v sedmograško cerkveno zgodovino. Trubarjev soreformator s Kranjskega je kasneje postal prvi evangeličanski škof na Sedmograškem. Rodil se je okoli leta 1495 v Kranju, dobrih 15 kilometrov severozahodno od Ljubljane. Tu je stal eden izmed knežjih utrjenih gradov. Wiener verjetno izhaja iz ene izmed tamkajšnjih pomembnejših uradniških družin, ki jim je bilo zaupano upravljanje posestev, o čemer priča njegov življenjepis. Eden Wienerjevih bratov je ubral vojaško kariero in umrl kot oficir v kraljevi službi. Paul Wiener pa je po študiju na univerzi na Dunaju,² ki ga je zaključil z magistrskim nazivom,³ sicer postal duhovnik ter kot rosno mlad zasedel mesto stolnega kanonika v Ljubljani, vendar so mu kmalu zaupali tudi naloge s področja cerkvene uprave (škofovski vikar in tajnik, poleg tega pa je bil še stolni pridigar). Še intenzivneje se je vključeval v delo na področju politične uprave, ko je bil izvoljen na različne položaje. Postal je duhovni predstavnik kranjskih deželnih stanov, torej deželne vlade, ki sta jo sestavljala plemstvo in meščanstvo, ter je kmalu prevzel ne le visoko mesto »blagajnika« (odgovornega za finance), temveč je postal tudi komisar za nadzor nad posebnimi svoboščinami in pravicami Kranjske in član različnih komisij. Kasneje ga je leta 1546 kralj Ferdinand imenoval za deželnega komisarja za državne zadeve, s čimer mu je bilo izkazano posebno zaupanje tako s strani kralja kot tudi s strani plemstva in meščanstva znotraj njegove dežele. Z Wienerjem pred nas stopa podoba nekoga, ki so ga cenili in spodbujali tako v cerkvenih, na primer njegova ljubljanska škofa Krištof

2 Dne 13. oktobra 1514 je bil vpisan v matrike Univerze na Dunaju kot »Paulus Wiener ex Krainburga«.

3 Wienerja na Sedmograškem naslavljajo z magister: »Domino magistro Paulo« (Weiss 1549), »Dominus magister Paulus Viennerus concionator« (Haller 1550) itn.

baron Raubar (†1536) in Franc Kacijaner (†1545), kakor tudi v posvetnih krogih, kjer je užival velik ugled pri nosilcih politične oblasti. S svojimi talenti je bil – kar nedvomno sodi tudi k njegovi družinski tradiciji – v mnogo pogledih poklican v javno službo.

Njegovo jasno strukturirano življenje je poleg tega zaznamovalo še odločilno srečanje s kasnejšim prijateljem in stanovskim tovarišem Primožem Trubarjem (1508–1586) leta 1531. Ta precej mlajši in vneti zagovornik Luthrove teologije je kot izjemno nadarjen pridigar na Kranjskem spodbudil pravo gibanje pokore. Potem ko je bil poklican v Ljubljano, je postal pobudnik popolnoma novega razumevanja evangelija. Wiener se je navdušil nad novimi idejami in, kot sam priznava, »na osnovi svojega študija prodiral vedno globlje v reformacijsko sporočilo, ki ga je doživljal kot veliko notranjo osvoboditev«. Odslej sta bila nauk o opravičenju samo po veri ter globoko prepričanje, da je izvir vere lahko le *Sveto pismo*, središče njegovega življenja. Zanj so bila to vrata v krščansko svobodo. Ta preboj mu je omogočil, da je premostil cerkvene predpise, ki so bili v nasprotju z jasno biblijsko besedo. Leta 1537 se je poročil ter se po ženini smrti po dvoletnem žalovanju leta 1547 ponovno poročil. To je bil za novega škofa Urbana Textorja, ki je svojo službo nastopil po Francu Kacijanerju, razlog, da je sprožil ostre kritike in bil povod za uvedbo procesa proti krivovercu. Urban Textor je bil za razliko od obeh njegovih predhodnikov, ki sta bila po tihem odprta za ideje humanizma in reformacije, strikten, skoraj fanatičen nasprotnik reformatorjev, pripadal je ožjemu krogu prijateljev Ignacija Lojolskega in jezuitskega reda.⁴ Evangeličansko misleče je naznanjal oblastem, ki so jih prijele. Primožu Trubarju in nekaterim drugim je uspelo pobegniti, Wienerja pa so ujeli in zaprli v ječo na ljubljanskem gradu; za herezijo in »bigamijo« je veljala smrtna kazen. V zapisniku verskega zaslišanja so Wienerjeve izjave zlonamerno ponaredili. Uspelo pa mu je sestaviti svoje izpovedovanje vere, ki ga je poslal prijatelju Primožu Trubarju, ta pa je spis posredoval Luthrovemu učencu in ravnatelju šole Veitu Dietrichu, ki je nato Wienerju poslal več tolažilnih pisem in ga opogumljal, da

4 Več o škofu Urbanu Textorju (1544–1558) prim. Theodor Elze, »Paul Wiener, Mitreformator in Krain [...]« [Paul Wiener, so reformator na Kranjskem ...] (Elze 1882, 7).

vztrajno izpoveduje evangelijsko resnico.⁵ Wienerju je nato uspelo doseči, da je kralj Ferdinand proces proti njemu prestavil na Dunaj, kjer je bilo imenovano novo razsodišče. Toda tudi na Dunaju je škof Textor ohranil premoč. Znova je prišlo do ponarejanja zapisnikov. Šele po mukotrpnih pritožbah so zapisnike popravili vsaj do te mere, da jih je Wiener končno podpisal. Toda na osnovi zapisnikov oblikovan formalni preklic Wienerjevega krivoverstva, ki so mu ga predložili v podpis, se je ponovno izkazal za popoln ponaredek, tako da ga Wiener zaradi ugovora vesti ni želel podpisati. Ko se je nato ponovno obrnil na kralja, je slednji ukazal: Wiener naj sam sestavi svoj zagovor ter ga predloži dvema svetnikoma, ki ju bo imenoval kralj. Svoj zagovor je Wiener začel pisati leta 1584 na Dunaju, v benediktinskem »škotskem« samostanu *Schottenstift*; apologija je ohranjena v prepisu. Proces se je vlekel do leta 1549. Sodbo je izrekel Wienerju naklonjeni kralj Ferdinand, ki je želel na vsak način preprečiti načrtovano smrtno obsodbo. Glasila se je, da se Wienerja prežene na Sedmograško. Ferdinand je bil tedaj sam sredi novih političnih pogajanj, v katerih naj bi dosegel, da Sedmograška spet pripada Habsburžanom. Medtem je bilo od leta 1542 tu že uveljavljeno reformacijsko gibanje tudi v cerkvi. Leta 1547 je najvišja instanca sedmograških Nemcev že sprejela in izdala *Cerkveni red vseh Nemcev na Sedmograškem*.⁶ Wiener je torej prišel v deželo, v kateri se je že uveljavila reformacija cerkve. Ko je, sodeč po dokumentih iz županovega urada, 12. junija 1549 kot »quidam presbyter pauper in captivitate detens« (kot neki revni duhovnik, ki je prišel iz ujetništva) prispel v Sibiu (Weiss 1549), so prav kmalu prepoznali njegove vrline in sposobnosti ter ga nastavili kot »diaconusa«, kot pridigarja, pri čemer so se njegovi prejemki že po letu dni podvojili (morda zato, ker se mu je v Sibiu pridružila žena, ki je iz Ljubljane s seboj pripeljala tudi hišni inventar).⁷ Ko je maja 1551 umrl mestni pridigar, je Wiener po tednu dni postal njegov naslednik. Nedvomno je bil izjemna

5 Pisma so natisnjena v: Elze 1882, 12–14; 20–22.

6 *Reformatio ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania*, Kronstadt, 1547 (nemška izdaja pod naslovom *Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgern*, Kronstadt, 1547).

7 *Solutiones stipendiatorum civitatis Cibiniensis ad annum domini 1551*, Rationarium Petri Halleri 'Dominus magister Paulus Vienar, concionator percepit fl. 90 d.o.' (Haller 1550).

osebnost, in kot takega ga je sinoda 6. februarja 1553 izvolila za škofa (Teutsch 1862–83, 2:3). Na tem mestu naj bi Wiener ostal do 15. avgusta 1554, a ga je žal pred tem pokopala epidemija razsajajoče kuge v Sibiu.

Na zvezdnem nebu Sedmograške je Paul Winener kot meteor zasvetil za kratek čas in je hitro ugasnil, tako da je »preživel« pravzaprav skorajda samo njegovo ime in spomin na njegovo prvo funkcijo superintendenta oziroma škofa. Ob petstoti obletnici reformacije je bil prvič objavljen njegov obsežni zagovor, katerega prepis je bil najden v mestnem arhivu v Sibiu – tako je poravnan stari dolg, zahvala našemu prvemu reformacijskemu škofu.⁸ V Wienerjevem pisanju se naenkrat res zazdi razumljivo vse, o čemer govori naslov mojega predavanja: *Evropejec reformacije*. V povezavi z Wienerjevim pisanjem naj to le na kratko orišem.

Paul Wiener nam stopa naproti kot človek z obsežnim znanjem in izobrazbo. Ni le ostročuten poznavalec tedaj še aktualne sholastične teologije (Peter Lombard, Janez Duns Skot, Tomaž Akvinski, Gerson), pozna tudi zgodovinarje svojega časa (Sigbertus, Platina, Lorenzo Valla). Kot humanist je poznavalec antike, na primer Homerja, a tudi starogrške in rimske filozofije. Znajde se pri pravnih vprašanjih, dobro pozna konvencionalno pravo, kot je naravno pravo, poudarja na primer, da je v nasprotju s pravom, če sta tožnik in sodnik ista oseba. Wiener je človek svobode misli in vedno znova poziva k razumu, prisega na logično moč presoje, ki bi jo pravzaprav morali poznati in priznati tudi njegovi nasprotniki. Ima izdelane jasne poglede o državi in njenih nalogah ter o kompetencah vladajočih. Država se že sama nanaša na absolutno in se prav zato ne sme imeti za absolutno. Svoboda misli in svoboda vesti ne smeta biti kršeni.

Prav zaradi tega lahko Wiener z nezaslišano odkritosrčnostjo stopi pred svojega kralja in potrka na njegovo vest, kot primer mu predoči zlobne kralje iz Stare zaveze in ga posvari, da mora sprejeti veliko odgovornost pred Kraljem vseh kraljev. Prav tako Wiener popolnoma svo-

8 Wiener, Paul. (1548) 2016. *In causa fidei, 1548. Die dem König Ferdinand vorgelegte Verteidigungsschrift des späteren ersten evangelischen Bischofs der siebenbürgisch-sächsischen Kirche*. [V zadevi vere, 1548. Kralju Ferdinandu predloženi zagovor kasnejšega prvega evangeličanskega škofa sedmograško-saške cerkve.] Ur. Hermann Pitters. Sibiu/Hermannstadt: Honterus Verlag.

bodno stopi pred cerkvene avtoritete. Tudi cerkev se ne sme razumeti kot absolutna oblast, podvržena je avtoriteti Božje besede; kot cerkvena oblast se ne sme dvigniti nad Besedo. Celo papeštvo kot najvišja služba ne sme biti razumljeno kot Kristusovo namestništvo, saj je Kristus vendar vedno navzoč v cerkvi, torej ne potrebuje ne namestnika ne vikarja. Človek kot individuuum ima v miselnosti renesanse in humanizma posebno nenadomestljivo vrednost. Wiener potrjuje in vedno znova poudarja svobodo vesti. Ta svoboda pa po njegovem mnenju izhaja iz pravičnosti, ki je podarjena verujočemu in ki odpravlja hlapčevstvo Postavi in pehanje za dosežki. V tem prepoznamo notranje osvobojenega, poštenega človeka, ki lahko odgovorno in zavestno stopa v službo drugih in se zavzema za skupno dobro.

Ta pogled v preteklost nas navdaja s hvaležnostjo. Reformacija je bila cerkveni preboj, ki je zaznamoval prav vse ravni družbe. Nedvomno je imela reformacija evropsko dimenzijo. (prim. EKD 2016) Ob spominskih slovesnostih ob petstoletnici reformacije, kot pri tej v Ljubljani, gre predvsem za to, da se skupaj učimo. Skupno sprejemanje in novo poslušanje sporočila reformacije, kot nam ga posreduje tudi Paul Wiener, nam omogoča, da se ozremo in si ogledamo razgibano zgodovino delovanja reformacije, da se ga zavedamo in smo zanj hvaležni. Bog je bil nekoč, v času reformacije na delu. In tudi danes je na delu. Nekoč je v svetu spremenil veliko. In to lahko tudi danes. Tudi v Evropi naraščajočih kriz in porajajočega se strahu smo lahko kot cerkev reformacije prepričani, da je Bog tisti, ki vodi vse usode in nas kliče v svojo službo. To je reformacijska vera danes.

VIRI

- EKD (Evangeličanska cerkev v Nemčiji). 2016. »Was und wie wir 2017 feiern. Theologische Botschaft des Leitungskreises Reformationsjubiläum 2017« [Kaj in kako praznujemo 2017? Teološko sporočilo odbora za jubilej reformacije 2017]. V *Gott neu vertrauen. Das Magazin zum Reformationsjubiläum 2017*.
- Elze, Theodor. 1882. »Paul Wiener, Mitreformer in Krain, Gebundener des Evangeliums in Wien, erster evangelischer Bischof in Siebenbürgen«. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 3: 1–52.
- Haller, Petrus. 1550. Bürgermeisterrechnung. Hermannstad/Sibiu. (VII R.H.R.). Staatsarchiv Hermannstad/Sibiu.
- Teutsch, Georg Daniel. 1862–83. *Urkundenbuch der evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen 1–2* [Knjiga listin evangeličanske deželne cerkve augburške veroizpovedi na Sedmograškem 1–2]. Hermannstadt.
- Weiss, Martin. 1549. Bürgermeisterrechnung. Hermannstad/Sibiu. 7. Avgust. (VII R.H.R.). Staatsarchiv Hermannstad/Sibiu.

Predavanje na srečanju sedmograških in slovenskih evangeličanov na Rašici 9. oktobra 2016.

Iz nemščine prevedla Tanja Žigon